

ВІДЗИВ

офіційного опонента, д. арх., доц.
Диби Юрія Романовича

на дисертацію

Сергіюк Ірини Миколаївни

“АРХІТЕКТУРА ВІЙСЬКОВИХ ГАРНІЗОНІВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ (формування, спадщина, принципи реабілітації)”, представлену до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури зі спеціальності 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури (Рівне, 2018. – 285 сторінок)

Науковий керівник –
доктор архітектури, професор
Ричков Петро Анатолійович

У сучасному історичному архітектурознавстві зберігається стале зацікавлення до військового будівництва різних часів та регіонів. В умовах, коли у світі збільшується інтерес до пам’яток архітектури, усебічне й глибоке студювання військових об’єктів України традиційно є важливою складовою досліджень зі спеціальності 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури. У цьому напрямку на сьогодні виконано значну кількість досліджень. Однак на цьому тлі відчутною залишається недостатня увага до вивчення архітектури доби Російської імперії на території України, зокрема і колишньої Волинської губернії. Аналіз військового будівництва цього періоду досить часто обмежується стислими статистичними даними, узагальненими описами і епізодичними згадками. Це зауваження у ще більшій мірі стосується архітектури військових гарнізонів. Побудовані на окраїнах повітових міст Волинської губернії, упродовж наступних десятиліть вони влились у міське середовище і стали важливими елементами у його розвитку. Однак дослідницька база вивчення об’єктів цього типу характеризується наявністю значних прогалин.

Саме з огляду на цю обставину й зумовлена **актуальність** аналізованої дисертації, як першого комплексного дослідження архітектури військових

гарнізонів Волинської губернії XIX – початку XX століття. Перед авторкою постала потреба впровадження у науковий обіг самих гарнізонних комплексів, а також широкопланових аналітичних матеріалів з цієї тематики.

Як виявляється, значний архітектурно-історичний потенціал військових гарнізонів XIX – початку XX століття до тепер ще належно не оцінено. Крім містобудівного аспекту військові гарнізони, як масштабні, наділені архітектурною виразністю комплекси, впливали і на подальший розвиток архітектурної стилістики міської забудови.

На сьогодні існує потреба визначення історично-архітектурної цінності військових гарнізонів Волинської губернії, збудованих у період перебування Правобережної України у складі Російської імперії. Також актуальною є проблема обліку та реновації військової архітектури Волинської губернії.

У **вступній частині** (с. 19–24) обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, сформульовані мета, завдання, об’єкт, предмет і методи дослідження, окреслено його хронологічні та географічні межі, охарактеризовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення і наукову апробацію. Важливо, що текст дисертації відкриває **термінологічний словник** (с. 16–18), у якому автор пояснює низку специфічних термінів, зокрема й ключового у аналізованій роботі – “*військовий гарнізон*”, який розуміє як військові залогу, навчальні заклади та установи з встановленими межами для їх охорони та оборони.

Заявлена автором **мета** – *дослідити особливості планувальної та об’ємно-просторової структури, стилістики військових гарнізонів Волинської губернії XIX – початку XX ст., розробити рекомендації щодо їх збереження, реновації та подальшого використання у сучасних умовах* – загалом не викликає поважних сумнівів і в повноті розкриває заявлену назву дослідження.

Мета досягається шляхом вирішення низки вагомих **дослідницьких завдань**, стислий перелік яких має таку послідовність: 1. визначити стан наукового вивчення проблеми; 2. розробити методiku дослідження;

3. сформулювати передумови появи військових гарнізонів та відтворити схеми їх розміщення на території Волинської губернії; 4. провести аналіз містобудівної ситуації в повітових центрах Волинської губернії з військовими комплексами; 5. охарактеризувати планувальну структуру гарнізонних будівель, принципи її побудови та виконати типологічну класифікацію; 6. розглянути стилістику фасадів, здійснити морфологічний аналіз їх елементів, класифікацію деталей оздоблення; 7. визначити сучасний стан ВГ Волинської губернії, проаналізувати закордонний досвід із реабілітації об'єктів-аналогів; 8. розробити пропозиції і рекомендації щодо збереження, функціональної адаптації та реновації ВГ у сучасних умовах.

Змістовна структура дослідження є стрункою та логічною і узгоджується з логікою послідовного вирішення поставлених завдань у чотирьох основних розділах. Дисертація складається з основного тексту, обсягом 172 сторінки (в тому числі 44 сторінки ілюстрацій і таблиць), списку використаної літератури з 309 позицій та додатків на 71 сторінці.

Перший розділ “ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ГАРНІЗОНІВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.” (с. 25–45) містить аналіз наукової літератури та історичних джерел з дослідження військової архітектури та узагальнення вітчизняного і закордонного досвіду з реновації та реабілітації військових об'єктів у сучасних умовах. Систематизуючи наявні матеріали автор доходить до обґрунтованого висновку, що *“архітектура військових гарнізонів Волинської губернії недостатньо висвітлена та потребує детальнішого опрацювання”* (с. 36). Окрему вагому частину першого розділу складає формування автором методики дослідження військових гарнізонів Волинської губернії ХІХ – початку ХХ ст. Послідовність застосування прийомів та методів дослідження у три основні етапи викладено у підсумовуючій таблиці 1.1. *“Методи дослідження військових гарнізонів Волинської губернії ХІХ – поч. ХХ ст.”* (с.43).

Другий розділ “УРБАНІСТИЧНО-ПРОСТОРОВІ ПРИНЦИПИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ГАРНІЗОНІВ” присвячений передумовам виникнення військових гарнізонів у результаті серії військових реформ 60–70-х років ХІХ ст., причиною яких стало військово-політичне протистояння з Австро-Угорщиною. Автор детально зупиняється на висвітленні містобудівних аспектів розташування військових гарнізонів на території повітових міст Волинської губернії, визначенню просторової структури таких комплексів та особливостей розташування різних типів будівель для різних видів дислокованих військових полків. Розділ супроводжується ретельно підібраними ілюстраціями, що суттєво доповнюють логіку викладу.

У третьому розділі “АРХІТЕКТУРНА МОРФОЛОГІЯ ГАРНІЗОННИХ БУДІВЕЛЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ” проаналізовано основні планувальні, об’ємно-просторові, стилістичні та архітектурно-композиційні особливості будівель гарнізонів та їх фасадів, стилістику та характер зовнішнього декору. Визначено планувальні вирішення гарнізонних будівель, подальші перепланування, що пов’язані зі зміною функціонального призначення та сформовано класифікаційну типологію. Здійснено порівняльний аналіз затверджених типових проектів з реально збудованими об’єктами у досліджуваних військових гарнізонах.

У четвертому розділі “ПРИНЦИПИ АРХІТЕКТУРНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ГАРНІЗОННИХ БУДІВЕЛЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ” проаналізовано закордонний досвід з реабілітації та реновації військових об’єктів, досліджено сучасний стан військових гарнізонів Волинської губернії ХІХ – початку ХХ століття та їх історико-культурне значення у контексті архітектурної спадщини Волині та України загалом. Запропоновано принципи та заходи, спрямовані на відновлення та подальше використання досліджуваних військових об’єктів і їх пристосування до сучасних потреб.

Поставлені завдання достатньо повно розкрито у чотирьох проаналізованих розділах. До очевидних здобутків автора слід віднести ретельну роботу з інвентаризації території військових гарнізонів та їхньої

забудови. У дослідженні повноцінно охарактеризовано містобудівельну ситуацію в повітових центрах Волинської губернії, де розташовувалися військові комплекси, планувальну структуру гарнізонних будівель та здійснено морфологічний аналіз і класифікацію елементів оздоблення.

Висновки до окремих розділів та загальні висновки кореспондуються із завданнями і відповідають прогнозованим результатам. Нема сумніву, що автор у достатній мірі володіє науково-методологічним апаратом демонструючи різнобічні знання та уміння опрацювати великий об'єм наукової інформації. **Ступінь обґрунтованості** основних наукових положень, висновків та рекомендацій загалом не викликає сумнівів.

Разом з тим, відзначаючи актуальність дослідження, високий рівень його наукового опрацювання, теоретичну й практичну значущість, є підстави, для висловлення **окремих зауважень**:

1. Згадуване у термінологічному словнику визначення “*військовий гарнізон*” вимагає дещо ширшого трактування. До зазначеного функціонального переліку слід було б додати житлові і сакральні об'єкти, а у розширеному поясненні приділити увагу трактуванню військового гарнізону не лише як сукупності закладів та установ (з наголосом на організаційну структуру), а, насамперед, як архітектурного комплексу, що формується з будівель різного функціонального призначення. Судячи з контексту аналізованого дослідження таке трактування превалює, а відтак на ньому слід було б зробити наголос.

2. Слід звернути увагу на термінологічний огріх у вживанні терміну “*дослідити ...*” у формулюванні мети, який у контексті повного підзаголовку (“*мета дослідження*”) має характер небажаного взаємодублювання слів у межах одного контексту (тавтології). Іншими словами – метою дослідження не може бути дослідження. Влучніше було б сказати не “*дослідити ...*”, а “*виявити особливості ...*”.

3. Третє завдання – “*Сформулювати передумови появи військових гарнізонів ...*” – не є термінологічним, тому термін “*сформулювати*” варто

було б замінити на “*висвітлити*” чи “*розкрити передумови ...*”, а у шостому завданні замість пасивного формулювання “*Розглянути стилістику фасадів ...*” доречніше було б сказати “*охарактеризувати стилістику ...*”.

4. Назва підрозділу 1.1. “*Аналіз історико-бібліографічних джерел*” не цілком коректна у контексті аналізу наукової літератури, тобто наукового доробку українських та закордонних дослідників у рамках заявленої тематики, оскільки власне історичні джерела автор опрацьовує у підрозділі 1.2 “*Аналітичний розгляд архівних матеріалів за тематикою дослідження*”.

5. Оскільки передумовою виникнення російських військових гарнізонів на території Волинської губернії у ХІХ, на початку ХХ ст. стали реформи, спричинені військово-політичним протистоянням з Австро-Угорською Імперією, доцільно було б розглянути паралельні процеси у архітектурі обох імперій. Натомість автор обмежується формальним спостереженням, що “*З боку Австро-Угорщини військові підрозділи дислокувались в прикордонній Галичині. Фактично лінія оборони проходила по містах Чернівці – Коломия – Чортків – Тереховля – Золочів – Броди – Жовква – Ярослав – Ряшів – Краків. Глибше розташовувались опорні центри у Львові, Станіславі (Івано-Франківську), Перемишлі, Кракові*”. У роботі доречно було б, хоча б у загальних рисах, за існуючою літературою, дати порівняльну характеристику планувальної структури військових гарнізонів ворогуючих сторін, та продемонструвати на цьому тлі особливості досліджуваних об’єктів на території Волинської губернії. Допускаючи, що “*прототипами створення військових поселень слугували яничарські поселення, поселення російської армії ХVІІІ століття та перші комплекси у Могильовській губернії періоду вітчизняної війни 1812 року*” (с. 57), автор, тим самим заперечує можливий вплив європейських військових традицій на згадувані реформи у російському військовому будівництві.

6. Аналізуючи принципи розташування військових гарнізонів у структурі міст (підрозділ 2.3) і відзначаючи, що “*Військовим гарнізонам відводили окраїни міст, де житлової забудови майже не було, якнайдалі від*

місцевих ярмарків та інших громадських споруд” автор уникає питання про врегулювання проблем власністю на територіях, відведених під гарнізонну забудову (проблеми відчуження, конфіскації, компенсації тощо).

7. Попри загалом позитивне враження від ілюстративних матеріалів, у них можна зауважити дрібні недоліки:

- на рис. 2.3. *“Карта-схема розташування прикордонних військових гарнізонів на території Австро-Угорщини у XIX – на початку XX ст.”* відсутні кордони досліджуваної адміністративної одиниці – Волинської губернії, що занижує інформативність цієї карти;

- умовні позначення до табл. 2.3 та рис. 4.1 надто дрібні і нечитабельні;

- на рис. 3.1–3.3 частина планів позбавлені віконних заповнень, відсутні деякі підписи з адресами та не зрозуміле призначення кольорового тла під окремими планами та фасадами;

- табл.4.2 (с. 153) позначено як 4.1. У тексті (с. 151) також відсилання на помилкове позначення табл. 4.1.

Аналізована дисертація проковує до ширшої дискусії навколо політичної складової функціонування військових об’єктів на окупованих територіях, відношення до таких об’єктів та практики їх збереження у світі. Дослідження також спонукає до вивчення аналогічних об’єктів з австрійського боку. Проте вирішення цих проблем вимагає окремих теоретичних опрацювань. Загалом необхідно відзначити, що висловлені зауваження не знижують принципових здобутків цієї праці та її загального високого рівня. Вони здебільшого мають стилістичний та редакційний характер і не підважують позитивного враження від рецензованого дослідження.

На завершення важливо зазначити, що робота пройшла значну апробацію, про що свідчать три акти про впровадження результатів наукового дослідження (с. 213–216), які підтверджують практичне значення дослідження Сергіюк І. М. для архітектурної практики і системи навчання.

Автореферат відповідає змісту, основним положенням та концептуальним висновкам дисертації і розкриває її основні положення.

Підсумовуючи викладене вище вважаю, що є всі підстави для результуючого висновку, що дисертація **“Архітектура військових гарнізонів Волинської губернії XIX – початку XX століття (формування, спадщина, принципи реабілітації)”**, представлена до захисту у спеціалізованій вченій раді Д35.052.11 при Національному університеті “Львівська політехніка” заслуговує на високу оцінку, є завершеною працею, яка відповідає вимогам МОН України та Порядкові присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника. Переконаний, що автор цього дослідження **Сергіюк Ірина Миколаївна** безперечно заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури.

Доктор архітектури,
доцент кафедри архітектури та реставрації
Національного університету
“Львівська політехніка”

Ю.Р. Диба

Підпис Диви Ю.Р. засвідчую,
Вчений секретар Національного університету
“Львівська політехніка”

Р.Б. Брилинський